

Ես կը ճանչնամ Եւրոպայի մէկ ան-  
ծանօթ անկիւնը մոռցուած Տալուորիկ-  
ցի մը. տեղական լեզուն չէր գիտեր,  
իր կինը կարգալ ու գրել չէր գիտեր,  
զաւակները մշերէն կը խօսէին: Ամէն  
տարի տեղացի աղային մը կ'առնէր, իր  
մշերէն լեզուն կը սորվեցնէր, ապա կը  
ճամբէր՝ ուրիշ սպասուհի մ'առնելու եւ  
իր հօրենական լեզուն սորվեցնելու ա-  
նոր:

Սասունցիներու մասին ամէն հայ ու-  
րոշ կամ անորոշ բան մը գիտէ. հետե-  
ւած է այդ լեռնականներուն անջնջելի  
բայերուն. ես ալ բաւական տեղեակ էի  
անոնց նիստ ու կացին. հերոսներու եւ  
նահատակներու շատ անուններ գիտէի,  
բայց կարգալով Սիմոն Սիմոնեանի Վեռ-  
ու մակատագիրը, գեղեցիկ համազգես-  
տով, գերմանական գլխուկով պէս շա-  
րուած կանոնաւոր տաւերով, որոնք  
կարծես թէ սասունցի յեղափոխական-  
ներ ըլլան, ես շատ նոր բաներ սորվե-  
ցայ: Հոն հազարաւոր սասունցիներու  
հանդիպեցայ. ինծի նման պանդուխտ  
ճամբորդներ էին. բարեւ տուի, բարեւ  
առի: Ամէնքն ալ նոյն բարբառը, նոյն  
տարազը եւ նոյն հոգին ուէին:

Կարելի է ըսել թէ այդ գերբէն դուրս  
չէին մնացած աշխարհիս վրայ ցանկա-  
բոլոր սասունցիները: Խոնարհ մարդիկ  
էին, լեռնականներ՝ առանց վերջալոյսի:  
Դէպքով հանդիպեցայ հեղինակին մօրն  
առաջին ամուսինին՝ Պետրոսին, Թովալ  
Սահակին, Էրկէն Արթինին, Մանոնին,  
հնակարկատ Լեւոնին՝ իր աղջատիկ կըր-  
պակին մէջ, որ սասունցիներու ազգա-  
յին խորհրդարանն ալ է: Տեսայ քեռ-  
նակիր Օհանը եւ դեռ շատ շատեր՝ ու-  
րոնք դիւրաւ կարելի է ճանչնալ այս  
հաստ գիրքին ամէն մէկ էջին վրայ:  
Կարծես թէ հեղինակն անձամբ ծանօթ է  
այդ եղական տիպարներուն. ան ճիշդ չէ  
թափած զանոնք կերտելու համար. այլ  
նկարագրած է սասունցին, ինչպէս տե-  
սած է մանկութեան օրերուն:

Համառօտ պատմութեան. ներկայ  
գրականութեան սիրելի ոճը. քանի մը  
տողերով՝ աշխարհի մը դռները բանալ,  
հոգեբանութիւն մը պարզել եւ դէմքեր

չինել: Հեղինակն ապարդիւն աշխատանք  
չէ տարած: Աւելի դժուար է, շատ ան-  
գամ, անանուն մահկանացուի մը կեր-  
պարն ստեղծել, քան թէ դահակալ ար-  
քայի մը:

Սիմոնեան այնքան սիրով կ'ապուած  
է իր Սասունին՝ որ ամենաչնչին դէպք  
մ'ալ պատմութեան նիւթ ըրած է: Գեղ-  
արունստագէտի պէս աշխատեց է, ոչ թէ  
արձաններ շինելու, այլ վաղուց մեռած-  
ներուն կենդանութիւն տալու:

Վեռն եւ մակատագիր գրքին գրաւիչ  
մասն անպայման Սասունի աշխարհն է:  
Հեղինակն ընթերցողը կ'առաջնորդէ ըն-  
կերութեան մէջ, ուր մարդիկ կարծես  
թէ անփոփոխ էակներ են. առանձին աշ-  
խարհ մը, լեզու եւ մարդկութիւն ու-  
նին:

Այս հատորին մէջ կան նաեւ այլազան  
նիւթերով պատմութեան գիրքը ծաղ-  
կաբաղի մը բովանդակութիւնը կը թը-  
ւի, բայց այդ պատմութեան գիրքն սփիւռ-  
քային հանգամանք ունին. կրնան որեւէ  
ազգի մը գրական պայուսակին մէջն ալ  
գտնուել:

Ես սիրեցի Վեռն եւ մակատագիր  
մատենան այն խոշոր հատուածը, ուր  
առանձին աշխարհ մը կայ, առանձին  
մարդկութիւն մ'ունի, լեզու եւ իմա-  
ցականութիւն, որ առանձին ընտանիք մը  
կը կազմէ, լեռնականներու աշխարհ մը՝  
առանց վերջալոյսի:

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎԱՆՆԵՍՅԱՆ

\*\*\*

## ՀԱՅԿԱԶՆԱՆ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

Հատոր Դ.

Հրտ. «Հայկազեան Գոյն»-ի Հայագիտա-  
կան Ամբիոնի:

Պէյրուք, 1973, տպ. Ատլաս, էջ 360:

Յունիս ամիսն էր երբ ձեռքերնիս  
հասաւ Պր. Երուանդ Քասունիի խմբա-  
գրութեամբ հրատարակուած «Հայկա-  
զեան Հայագիտական Հանդէս»-ի չորրորդ  
հատորը (տարին մէկ թիւ հրատարակու-

թեամբ): 350 է աւելի էջերէ բաղկացած  
հայագիտական ընտիր հրատարակութիւն  
մըն է իսկապէս, ներկայանալի իր թուղ-  
թով, տպագրական մաքրութեամբ եւ  
նիւթերու այլազանութեամբ:

Նպատակնիս գրախօսական մը կատա-  
րելէ աւելի՝ ներկայացնել է այս արժե-  
քաւոր հատորին բովանդակութիւնը ա-  
նոնց՝ որ պատմաբանասիրական, ազգա-  
յին եւ քաղաքական ուղղութեամբ հե-  
տաքրքրութիւն ունին:

Պատմական ուսումնասիրութիւններ  
ստորագրած են Վարդգէս Համազաս-  
պեան, Երուանդ Հ. Քասունի, Զաւէն  
Մսրըլեան, Լեւոն Վարդան, Զարեհ Պը-  
տուկեան եւ Պերճ Սապազեան:

ՅՕԴՈՒԱՄԵՆԻՆԻ ԲԱՇԽԻՆԻՆ ՄԵՋ ԵՄԵ-  
ՆԷՆ ԱՌԱՋԻՆԷՆ Ե՝ «Թուրքականցիների շար-  
ժումը Թ-ԹԱ դարերում»... աշխատասի-  
րութիւնը (էջ 9-27), ուր Վ. Համազաս-  
պեան կը ջանայ վերականգնել թուրքա-  
կեցի աղանդաւորական շարժումին ամէ-  
նէն եռուն շրջանը, գլխաւոր պայքար-  
ներն ու խլրտումները:

Երկրորդ գրութիւնը (էջ 29-46) զըն-  
նական ընդարձակ ուսումնասիրութիւն  
մըն է «Խաչակիրներու առաջին արշա-  
ւանդները Կիլիկիայ մէջ եւ Սելյուքի լա-  
տին կոմսութեան հիմնադրութիւնը» խո-  
րագրին տակ, կատարուած Եր. Քասու-  
նիի կողմէ, որ կը սերէ պեղել կիլիկեան  
շրջանի տակաւին լուսաբանութիւններու  
կարօտ մեր պատմութիւնը եւ Հայ-Խա-  
չակիր յարաբերութիւնները:

Զաւէն Մսրըլեան, ինչպէս նախորդ  
հատորին մէջ, կը նախընտրէ իր նիւթե-  
րը հաւաքել մեր ժամանակակից պատ-  
մութեանէն. «Համաշխարհային Բ. Պատե-  
րագին Հայկական Բարձրաւանդակը գը-  
րաւելու չգործադրուած ծրագիր մը» (էջ  
49-64): Մսրըլեան իր ուսումնասիրու-  
թեան հիմքը դրած է մասնաւորաբար  
Անգլիոյ Foreign Office-ի փաստաթուղ-  
թերուն վրայ: Հետաքրքրական նիւթ  
մըն է, անկասկած:

Լեւոն Վարդանի «Պատասխանատու-  
ները Հայոց դէմ գործադրուած ցեղա-  
սպանութեամբ» ուսումնասիրութիւնը (էջ  
67-79), կրկին կը շօշափէ Թրքական

պատմութեան եւ մեր արեւնոտ տասնեւ-  
հինգին առնչութիւնները: Յաջող զըն-  
նարկումով մը, օգտագործումով թուրք  
բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու  
եւ պատմաբաններու գործերուն, երեւան  
կը հանուին մեծ ոճերին պատասխանա-  
տու ղեկավարները, անոնց ներքին գոր-  
ծունէութիւնը, կատարուած չգնահատե-  
ներն ու դուրսէն հասնող աշակցութիւն-  
ները:

Զարեհ Պտուկեան, իր «Օշիմ քաղա-  
ւորին օծման արծաթաւոր դրամագիտ  
մը» յօդուածով (էջ 81-96), դարձեալ  
կարեւոր նպաստ մը կը բերէ հայկական  
գրամատիկութեան պատմութեան:

Պերճ Սապազեան, դրամագիտա-  
կան տուեալներու վրայ հիմնուելով,  
ստորագրած է Համառօտ, օակայն պատ-  
մական կշիռ ունեցող յօդուած մը՝ «Լու-  
կուլլուսի զինուորներում քիւր՝ Տիգրա-  
նակերտի մակատամարտին» խորագրով  
(էջ 97-102):

Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, Ե. դարու մեր  
մշակութային շարժումին անմոռանալի  
ղեկավարը, առարկայ դարձած է Գեորգ  
Խրլորեանի մէկ ուսումնասիրութեան՝  
«Մեսրոպ Մաշտոցի ընկերային իմաստա-  
սիրութիւնը» խորագրով (էջ 103-124),  
ուր կը փորձէ վերլուծել Ս. Մեսրոպի  
կարեւոր դերը՝ հասարակագիտական  
միտքի զարգացումի գործին մէջ:

Յակոբ Աւետիքեանի «Յովհաննէս  
Պուլգ Երզնկացիի բնագիտական հայե-  
ցողութեանը» ուսումնասիրութեամբ (էջ  
127-144), կը բացայայտուին Երզնկացիի  
իմաստասիրական տեսութիւնները՝ բը-  
նութեան, նիւթին եւ շարժումին մասին:

Յաջորդ ուսումնասիրութիւնը, հե-  
ղինակութեամբ Արմէն Զարեանի, նուիր-  
ուած է Հայ եւ Բիւզանդական ճարտա-  
րապետութեան որոշ հարցերու քննար-  
կումին: Ուսումնասիրութեան խորագիրն  
է «Ձեւի պահանջը (ճարտարապետու-  
թեամբ մէջ)» (էջ 147-167), որուն կցուած  
են ճարտարապետական չորս յատկա-  
գիծեր:

Լ. Գ. Մինասեան՝ «Հայերէն երկու  
գրչագիր նիւ Երբի Համբարյան Գրադա-  
րանում» յօդուածով (էջ 169-178), հա-

նրութեան կը ներկայացնէ նորագիտ գոյժ հայերէն գրչադիրներ, մէկը ժողովածու մը «Մահմանը իմաստասիրականը Դաւթի փիլիսոփայի», իսկ միւսը՝ ԺԵ. դարի պատկանող «Մաշտոց» մը:

Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան տարօնցի անհատներէ հաւաքած է «Տարօնի ժողովրդական երգերը» եւ յանձնած թուղթին (էջ 179-198): Հայ բանահիւսութեան բերած իր այս նպաստն ալ, գաւազական բեկորներու հաւաքումով, ուշադրութեան արժանի աշխատանք մըն է, մեծապէս զնահատելի:

Վահէ Օշական ունի ուղումնասիրութիւն մը, Փրանսերէն լեզուով, որուն խորագիրն է «L'Ecole des Traducteurs arméniens de Smyrne au XIX siècle» (Զմիւռնահայ թարգմանական շարժումը ԺԹ. դարուն) (էջ 199-216): Ինչպէս վերնագիրը ցոյց կու տայ, այս ուսումնասիրութիւնը նուիրուած է ըԶ-միւռնիայի մէջ ծնունդ առած մշակութային վերածնունդին: 1853էն մինչև 1893 թուականը, զմիւռնահայերը թարգմանած ու տպած են աւելի քան 200 հատոր գիրք, որոնց մէկ գունացուցիչ ցանկը Վ. Օշական միացուցած է իր յօդուածին:

Պարոյր Ալպաշեան յաջող կերպով կը քննէ ԺԹ. դարու մեր հեղինակներու բազմապարսկ, բառերու կերտումն ու անոնց գործածութիւնը: Իր յօդուածը, այս անգամ, կը ներկայացնէ «Տիգրան Կամարականի բառապաշարի տարրերը» (էջ 219-235):

Հետաքրքրական է Ժիրայր Դանիէլեանի «Ակնարկ Լիբանանահայ Մամուլի Պատմութեան» ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը (էջ 237-281): Լիբանանահայ մամուլի սկիզբ կը նշանակուի 1913 թվականը՝ «Միմիթիկ» պարբերականի ծնունդով: Դանիէլեան կը կատարէ նաեւ որոշ ուղղումներ՝ ցարդ հրատարակուած մասնագիտական աշխատանքներու մէջ սպրդած վրիպակներու:

Ալեքսան Պերեճիքեանի ընտրած նիւթն է «Հայկականութիւնը Արշիլ Կորֆիի ստեղծագործութեան մէջ» (էջ 283-310): Արշիլ Կորֆի, ինչպէս ծանօթ է, հայ նկարիչ մըն է, ծնած 1904ին եւ

անձնասպան եղած 1948ին: Պերեճիքեան Արշիլ Կորֆիի «Հայկականութիւնը» կը յայտնաբերէ՝ հայ մեծ նկարիչին նամակներուն եւ նկարչական գործերուն մէջ թափանցած տարրերէ եւ նշումներէ: «Հայկական Հայագիտական Համադէս»ի 311-348 էջերուն մէջ կը գրախօսուին ինը նորագոյն հրատարակութիւններ:

ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆ բաժինին մէջ (էջ 349-356) տեղ տրուած է 1973ի շրջանին մեղմէ վերջնականապէս բաժնուող հայագիտական վաստակի տէր ծանօթ մտաւորականներու կեանքին ու վաստակին:

Պր. Եր. Գասուանի կողմէ խմբագրուած այս հատորին պարունակութիւնը ունի դիտական լրջութիւն եւ բծախնդրութիւն. այս պատճառով՝ «Հայկական Հայագիտական Համադէս»ը կրնայ նկատուիլ շահեկան հրատարակութիւն մը, յատկապէս հայագիտական ուսումնասիրութիւններու մարզէն ներս:

Բոլոր սրտով կը մաղթենք որ մնայ եւ յարատեւէ իր ընտրած բարձր դերին մէջ:

Լ. ՏԱՀԱՏ ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ

\*\*\*

## ԻՐԱՆԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐԸ

Գրեց

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Թեհրան, տպ. Մոդերն, 1971, էջ 150:

Վերջին տարիներու ընթացքին, զգալի եւ աննախընթաց շարժում մը սկսած է, մեր բազմադարեան պատմութեան պատկանող հայրենի կոթողները (վանքեր, բերդեր եւայլն) վերապրեցնելու եւ անոնց պարտադրիչ ձայնը հասցնելու նախ հայ նոր սերունդին եւ ապա նաեւ արեւմտեան հետաքրքիր հասարակութեան: Գովելի եւ զնահատելի շարժում մը, որուն փափաքած է նաեւ մասնակցիլ Պր. Լ. Գ. Մինասեան, իր «Իրանի Հայկական Վանքերը» համեստ հատորով. հատոր մը՝ որ կու գայ այն խորունկ հաւատքէն, զոր հեղինակը կը տա-

ծէ հանդէպ մեր մշակութային արժէքներուն:

Պարսկաստանի մէջ, ինչպէս ծանօթ է, ներկայիս կը գտնուին կանգուն մնացած հայկական երեք վանքեր. Ս. Թադէոս Առաքելի վանքը, Ս. Ստեփանոս Նախավկայի եւ Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքերը:

Հատորը ստացած է մասնայատուկ արժէք մը, որովհետեւ «Ս. Թադէի եւ Ս. Նախավկայի վանքերն այցելել ենք, կը գրէ հեղինակը, 1959 եւ 1967 թուերին եւ անձամբ կատարել անհրաժեշտ ուսումնասիրութիւններ. իսկ Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքը մեզ մօտ լինելով, եղել է մեր ամէնօրեայ ուսումնասիրութեան եւ հիացմունքի առարկան» (էջ 5):

Առաջին մասը (էջ 9-18) տրամադրուած է Ս. Թադէոսի վանքին, որ կը գտնուի Ատրպատականի Արտաշ գաւառին մէջ, Թաւրիզ (հին Դավթ) քաղաքէն դէպի հիւսիս-արեւմուտք, շուրջ 250 հազարամեդր հեռավորութեան վրայ: Ազգային սիրուն աւանդութեան մը համաձայն, վանքը հիմնուած է Թադէոս առաքելին: Գիտնալու է, սակայն, որ շինութիւնը կը պատկանի Զ-Թ դարերուն. բայց այդ շինութիւնը փճացած ըլլալով 1319 թուին՝ ուսեղ երկրաշարժի մը հետեւանքով, կառուցուած է ներկայ տաճարը, սպիտակ ու սեւ քարերէ:

Ատրպատականի Հայոց Թեմական Խորհուրդի գեղեցիկ որոշումով, 1954 թուականէն ի վեր, ուխտադնացութիւն կը կատարուի Ս. Թադէոսի եւ Ս. Մանուէլի կոյսի տօնակատարութեան առիթով: Այս պատճառով ալ, վերջին տարիներու ընթացքին, վանքէն ներս կատարուած են մեծ թիւով շինարարական կարելուք աշխատանքներ:

Հեղինակը կ'անցնի իսկոյն նկարագրելու Ս. Ստեփանոսի վանքը (էջ 19-38): Այս վանքը Ս. Թադէոսի վանքի բախտին չէ արժանացած տակաւին, որովհետեւ «ճեկուսի, լքուած վիճակում է գտնուում, թէեւ Ատրպատականի Հայոց Թեմական Խորհուրդն աշխատում է կանգուն պահել այն... բայց այդուհանդերձ

վանքը հետզհետէ աւերում է եւ տաքից ու պաղից քայքայում է շարունակ»: Այս ցաւալի կացութիւնը որոշ կերպով բարւոյնացնում համար, ծրագրուած է նոյնիսկ ինքնաշարժի ճամբայ բանալ դէպի վանք, դիւրացնելու նպատակով ուխտաւոր հասարակութեան քայլերը, մանաւանդ որ Իրանի բարեխնամ կառավարութիւնն ալ, մեծապէս հետաքրքրուած այս գոյք վանքերու պահպանման խնդիրով, արձանագրած է զայն Իրանի պատմական կոթողներու շարքին: Հեղինակը կը հաղորդէ նաեւ թէ ծրագրուած է նմանապէս ուխտադնացութիւն մըն ալ կազմակերպել Ս. Ստեփանոսի անուան տօնին, վերջնականապէս մոռացումէ փրկելու համար այս գեղեցիկ ու պատմական յիշատակներով լեցուն վանքն ալ (էջ 6): Զմոռնանք ըսելու թէ այս վանքը կառուցուած է հաւանօրէն Է-Թ դարերու ընթացքին, Արաքս գետի արեւմտեան ափին մօտ, լեռնային գոգավորութեան մը մէջ, միշտ Ատրպատական նահանգին մէջ: Կոշուած է նաեւ Մաղաբաթայ եւ Եղեզնածորի (Դարաշամբի) Ս. Ստեփանոսի վանք:

Ինչպէս սովորաբար հայկական բոլոր վանքերը, այսպէս նաեւ Ս. Ստեփանոսի վանքն ալ ունեցած է գիւղեր՝ իր հասարակ բնակչութեամբ, որոնց շնորհիւ թէ՛ վանքը կրցած է գոյատեւել եւ թէ՛ Միաբանութիւնը, Սակայն այդ կառուածներէն ներկայիս մնացած է գրեթէ չնչին մաս մը, որովհետեւ երբ Արաքս գետը բնական սահման դարձաւ Ռուսաստանի եւ Պարսկաստանի միջեւ, Նախավկայի վանքին կալուածներուն մէկ մասն ալ մնաց ուստական հողի վրայ:

Գ. մասով (էջ 39-71) կը սկսի Ամենափրկիչ վանքին մանրագնին նկարագրութիւնը: Այս վանքին գոյութիւնը սերտօրէն կապուած է Ծաւ-Արասեան մեծ գաղթի եւ Նոր Զուղա քաղաքի հիմնադրութեան հետ: Հայ գաղթականները տեղափոխուելով Հին Զուղայէն, իրենց նոր բնակավայրը կոչեցին Նոր Զուղա: Գաղթական ժողովուրդը հազիւ տեղաւորուած՝ հիմը դրաւ Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքին: «Վանքի կառուց-

ման կամ անելի շուտ հիմնարկէքի թը-  
ւականն, կը գրէ Մինասեան, ընդուն-  
ուած է համարել հայերի զաղթի հէնց  
առաջին տարին (1606 թ.)» (էջ 39):  
Վանքը կը գտնուի Նոր Զուղայի «Մեծ  
Մէյդան» կոչուած թաղի մէջ: «Վանքի  
ընդհանուր տարածութիւնը 8731 քառ-  
մեդր է, որի 3857 մեդրը շինութիւն է»  
(էջ 40): Եկեղեցին, որ արձանագրու-  
թեան մը համաձայն, շինուած է 1855ին,  
ունի եռաթաղի զանգակատուն մը, կա-  
ռուցուած 1702 թուականին: Իսկ վանա-  
հայր Խաչատուր վրդ. Կեսարացիի կող-  
մէ հիմնուած տպարանը (1636-1637),  
նորոգութեան ենթարկուած է այժմ եւ  
կը շարունակէ ընթանալ իր ժողովուրդի  
քայլերուն հետ զուգահեռ:

Վանքը ունի նաեւ իր սեփական Մա-  
տենադարանն ու Թանգարանը. այս վեր-  
ջինիս մէջ՝ «գտնուած են նաեւ գրչադիր  
գիրքեր, թուով 716 հատոր... Ձեռա-  
գրերի մէջ կան թանկարժէք գրքեր ու  
մագաղաթեայ հագուազիւն գրչադիր,  
ոսկեգօծ ու փունջազեղ նրբարուեստ պատ-  
կերներով, զարդերով, մանրանկարնե-  
րով ու զարդազերերով, որոնք կազմում  
են հայ ժողովրդի մշակոյթի թանկագին  
գանձերի մի մասը» (էջ 69-70): Թան-  
գարանը, կը շարունակէ հաղորդել հե-  
ղինակը, ինչպէս նաեւ ամբողջ վանքը՝  
իր բոլոր հաստատութիւններով, կը  
գտնուի Իրանա-Հնդկաստանի Հայոց Թե-  
մական Խորհուրդի իրաւասութեան ներ-  
քեւ, մնալով արտասահմանեան հայկա-  
կան բազմութիւններու կարեւոր կեդրոննե-  
րէն մէկը:

Էջ 76ով, Պր. Մինասեան կը ներկա-  
յացնէ լուսանկարներու ճոխ բաժին մըն  
ալ, որ կրնայ գոհացնել իր տպագրու-  
թեամբ: Օգտագործուած աղբիւրներու  
համառոտ ցանկով՝ կը փակուի այս սի-  
րուն հատորը:

Թող ներուի մեզի ըսել, որ հեղինա-  
կը բաւականացած է պարզապէս նկարա-  
դրականով, արտագրելով միաժամանակ  
կարեւոր բոլոր արձանագրութիւնները,  
նկարագրած է վանքերը, առանց քննա-  
կան նպատակներու եւ վիճելի հարցեր  
յուզելու: Ձեռն ուսումնասիրուած հիմ-

նարկութեան պարագաները, վանքերու  
մշակութային եւ ազգագրական գործունէու-  
թիւնը: Օգտագործած աղբիւրներն ալ  
արդէն չեն գոհացնէր ամբողջապէս՝  
քննական աշխատանք մը անկալող աչ-  
քեր: Այս բոլորին խորապէս դիտակից է  
նաեւ ժրջան հեղինակը. եւ եթէ չէ  
կրցած կատարել պահանջուած քննական  
աշխատանքը, որ ներկայիս անհրա-  
ժեշտ կը նկատուի պատմական յուշար-  
ձաններու համար, պարզապէս անոր հա-  
մար է որ ներկայ իր պայմանները զայն  
չեն թոյլատրած: Ամէն պարագայի, հա-  
տորը կը պահէ իր արժէքը, որովհե-  
տեւ ականատեսի մը գրիչին արդիւնք է՝  
պատմական համառոտ ակնարկներով.  
այս պատճառով օգտաշատ եւ մեծա-  
պէս գնահատելի աշխատանք մըն է կա-  
տարուածը Պր. Մինասեանի կողմէ: Կը  
չնորհաւորենք պատուական հեղինակը եւ  
հրատարակութեան ազնիւ բարեբարու-  
հին, որ նիւթապէս օժանդակել է հա-  
տորին պատուաբեր հրատարակութեան:

Հ. ՏԱՃԱՏ ՆԱՐՏԱՐԱՆ

\*\*\*

## DIE BAUKUNST ARMENIENS

Text von KAROLY GOMBOS

Fotos: KAROLY GINK

Լաքակազմ, փոքր քառաձախ, 66 էջ քը-  
նագրով եւ 147 ընտիր լուսանկարներով:  
Տպ. Պոլտափնշտ, 1972:

Մշակչի, մեծ խնամքով կատար-  
ուած հրատարակութիւն մը, ահա՛, շատ  
ընտիր լուսանկարներով զարդարուած:

Գրախօսական մը չէ առիկա, քանի որ  
գերմաներէն չեմ գիտեր, եւ բնագիրը  
գրուած է այդ լեզուով: Ուրեմն, հոս  
պիտի ներկայացնեմ հատորը, նա մանա-  
ւանդ անոր ազնիւ եւ հայ մշակոյթին  
նուիրեալ գիտնական հեղինակը՝ Կարօլ  
Կոմբոսը եւ իր աշխատակից շնորհալի  
տիկինը:

Վերոյիշեալ աշխատութեան 66 էջնոց  
բնագիրը պատրաստած է Քարոլի Կոմ-

պոչ, իսկ ընտիր լուսանկարչութիւնը  
կատարած է քաջ փորձառու լուսանկա-  
րիչ Քարոլի Կինը:

Հրատարակութեան տպագրութեան  
մաքրութիւնը, ընտիր թուով, լուսա-  
նկարներու արտատպութեան պայծառու-  
թիւնը, բոլորը կը միանան այս գեղեցիկ  
հրատարակութիւնը կատարելապէս ներ-  
կայանալի ընելէ զատ՝ մեծապէս ցանկա-  
լի դարձնելու:

Նախ բնագիրն մէջ կը գտնենք ընտիր  
կերպով արտատպուած 16 գունաւոր նը-  
կարներ՝ ուրարտական որմանկարի մը,  
Աշտարակի Կարմրաւոր եկեղեցիին, Սե-  
ւանի Առաքելոց եւ Հաղարծինի վանքե-  
րուն, հայկական գորգի մը, Երեւանի  
Թիւ 4823էն մանրանկարի մը, Զուարթ-  
նոցի քանի մը քանդակներուն, Երեւանի  
Թիւ 3722էն մանրանկարի մը, ինչպէս  
նաեւ մանրանկարներու Երեւանի Թիւ  
7482էն, 197էն, 9422էն, 4867էն, դար-  
ձեալ 7482էն, 197էն եւ 3722էն: Մա-  
նրանկարները մասնակի առնուած են:  
Եւ կարելի է առարկել որ մեր մանրա-  
նկարչութիւնը իր լաւագոյնով չէ որ  
ներկայացուած է: Բնագիրը զարդաբ-  
ուած է նաեւ ճարտարապետական բազ-  
մաթիւ սեւագիծ յատակազծերով:

Լուսանկարներու մասը կը սկսի ըն-  
տիր նկարներով, առնուած Երեւանիէն  
(Երեւանէն): Ասոնց կը յաջորդէ Գառ-  
նիէն առնուած շարք մը: Էջմիածինը կը  
սկսի ներկայացուել Թիւ 31 լուսանկա-  
րով, ուր կը տրուին զմայլելի մանրա-  
մասնութիւններ՝ վանքին բակը ցուցա-  
դրուած մեծարժէք խաչքարերուն: Փար-  
պին միայն երկու լուսանկարով ցոյց  
տրուած է, իր սրտաճմրկ աւերակ վի-  
ճակով: Աշտարակ կը ներկայացուի իր  
Մողինով, նա մանաւանդ գոհարանման  
զմայլելի Կարմրաւորով եւ Քասաղի հը-  
նադարեան կամուրջով: Յաջորդ լուսա-  
նկարներուն շարքը խօսուն կերպով ցոյց  
կու տայ աւերակներու թագուհին՝ Զը-  
ւարթնոցը: Սեւանայ լիճին հետ կը ներ-  
կայացուի անոր գրաւիչ կղզին, գեղեց-  
կադիր վանքովը: Բազմաթիւ ընտիր լու-  
սանկարներ կը ներկայացնեն դժուարա-  
մատչելի Հաղարծինը, իր մեկենասնե-

րուն գրաւիչ բարձրաքանդակներով: Գո-  
չավանքի լուսանկարները կը սկսին ան-  
նման խաչքարին ժանեկատիպ նրբաբ-  
ուեստ պատկերացումով, որուն կը յա-  
ջորդէ անհաւատալի Գեղարդը: Նկարնե-  
րու բաժինը կը փակուի հին ու նոր ար-  
ուեստի քանի մը գործերու մանրամաս-  
նութիւններով: Վերջապէս, Քոչարի  
սանձարձակ Սասունցի Դաւիթը, սպառ-  
նալից ու սուսերամերկ, կարծես մար-  
տի կ'արշաւէ՝ պահելու պահպանելու  
մեր պայնական ժառանգութեան այս  
անփոխարինելի գանձերը:

Այսպէս ակամայ կը փակենք այս գե-  
ղեցիկ հատորը:

Այժմ խօսինք անոր հեղինակին մա-  
սին:

Անցեալ տարի Մայիսի մէջ կը ստա-  
նայի նամակ մը Պոլտափնշտէն ինձի  
ուղղուած եւ անգլիերէն գրուած, օտո-  
րագրուած Տնօրէն Քարոլի Կոմպոչէն:  
Նամակը կ'իմացնէր թէ հունգարական  
թանգարաններուն հունգար պատմագէտ-  
ները ծանօթ չէին եւ չէին ուսումնա-  
սիրած հայկական ճարտարապետութիւ-  
նը եւ գեղարուեստը, քանի որ գոյու-  
թիւն չունէին հունգարերէն հրատարա-  
կութիւններ այդ նիւթերուն նուիրուած,  
հետեւաբար՝ հայկական արժէքաւոր ար-  
ուեստը անառօթ մնացած էր հունգար  
ժողովուրդին: Յարգելի Տնօրէնը կ'ա-  
ւելցնէր որ «Առիկա ինձի վրդովում  
պատճառեց եւ քանի մը տարի է որ ես  
ուսումնասիրել սկսայ հայ արուեստը:  
Հայաստան գացի տեսնելու եւ ուսում-  
նասիրելու հայ արուեստի գործերը՝  
թանգարաններուն մէջ: Անցեալ տարի  
հրատարակեցի իմ առաջին գիրքս, հուն-  
գարերէն լեզուով, հայ արուեստի մա-  
սին: Հատորը որ կը պարունակէ 16 գու-  
նաւոր եւ 146 սեւ-ճերմակ լուսանկարներ,  
հրատարակուեցաւ նաեւ գերմաներէն:  
Այս գործս յարգանքի տուրք մըն է տա-  
ռապած հայ ժողովուրդին, եւ կը յու-  
սամ որ քանի մը տարիէն անելի մեծ  
գիրք մը գրեմ»:

Տնօրէն Կոմպոչ, որ վարիչն է Պու-  
տափնշտի «Ճերմնեց Հորը» Արեւելեան Ա-  
սիոյ Արուեստից Թանգարանին, ինչպէս